

NADİR İSMAYILOV

Bibliografyaşünaslıq kafedrasının dosenti

AYNURƏ CƏFƏROVA

Magistrant

AZƏRBAYCANDA BIBLIOQRAFİK FƏALİYYƏTİN İNKİŞAFININ BƏZİ MƏSƏLƏLƏRİ

Azərbaycanda bibliografik İnformasiya mənbələrinin yaradılması və istifadəsi zəngin və mürəkkəb inkişaf yolu keçmişdir. XX əsrin II yarısından etibarən bu sahədə mühüm nailiyyətlər əldə edilmiş, Milli mədəniyyətimizin bir sahəsi kimi bibliografik fəaliyyət, onun nəticəsi olan bibliografik ehtiyat bir sistem kimi formalaşmışdır. Bibliografik İnformasiya mənbələri formasına görə tarixi təkamül prosesindən keçmiş, Azərbaycan cəmiyyətinin İnformasiya tələbatının ödənilməsinin müstəqil atributlarından birinə çevrilmişdir. Bibliografik mənbələrin artması, onlardan müasir İnformasiya-axtarış vasitələrində istifadə olunması problemi bu mənəvi sərvətin inkişaf meyllərinin öyrənilməsinə zəruri etmişdir.

Bibliografik fəaliyyətin inkişafının əsas istiqamətləri tarix boyu bibliografyaşünas alim və mütəxəssislər tərəfindən tədqiq edilib öyrənilmişdir(2). Bu günümüzdə də bu sahənin tədqiqi, problemlərin meydana çıxarılması və aradan qaldırılması aktual vəzifələrdən biridir. Bu problemlərlə bağlı tədqiqat işləri aparılır, alınan nəticələr təhlil edilərək onların həlli yolları müəyyənləşdirilir. Belə tədqiqatlardan biri prof. Zöhrab Əliyev tərəfindən aparılmış və əldə edilən nəticələr 2007-ci ildə «Azərbaycan bibliografyasının tarixi» adlı əsərdə öz əksini tapmışdır(3). Bu əsər bir tərəfdən bibliografik informasiya mənbələri haqqında lazımi bilik verir, digər tərəfdən də keçmiş nailiyyətləri, mütərəqqi ənənələri mənimsəyib ümumiləşdirməklə Azərbaycanda müasir bibliografik fəaliyyətin aktual problemlərinin istənilən səviyyədə həlli yollarını müəyyənləşdirməyə imkan verir.

Azərbaycan Respublikasının müstəqillik əldə etməsindən sonra Milli bibliografiyanın təşkilati mənsubiyyətində və inkişafında

bəzi yeni xüsusiyyətlər və istiqamətlər özünü göstərir. 2001-2005-ci illərdəki biblioqrafik fəaliyyətin inkişaf istiqamətlərini nəzərdən keçirərkən məlum olur ki, bəhs olunan dövrdə şəxsi biblioqrafik mənbələrin nəşri prioritet xarakter daşmışdır. Belə ki, bu sahədə Milli Elmlər Akademiyasının Mərkəzi Elmi Kitabxanasının fəaliyyətini xüsusi qeyd etmək lazımdır.

Eyni zamanda bəhs olunan dövrdə ümumi xarakterli biblioqrafik mənbələrin yaradılması və nəşri də əsas istiqamətlərdən biri kimi diqqəti cəlb edir. Kitab Palatasının funksiyaları M.F.Axundov adına Milli Kitabxanaya verildikdən sonra palataya məxsus funksiyalar müvəffəqiyyətlə yerinə yetirilir. Bu funksiyalardan biri də cari biblioqrafik mənbələrin tərtibi və çapıdır ki, bu sahədə xeyli irəliləyiş nəzərə çarpır.

Biblioqrafik fəaliyyətin inkişaf istiqamətlərindən danışarkən, qeyd etmək lazımdır ki, sahəvi mövzu xarakterli göstəricilərin nəşri də getdikcə artmışdır.

Bütün bu qeyd olunanları aşağıdakı cədvəldən də görmək olar.

2001-2005-ci illərdə Azərbaycanda biblioqrafik vəsaitlər sisteminin inkişafını əks etdirən cədvəl

Mənbələr illər	Ümumi biblioqrafik mənbələr	Sahəvi mövzu xarakterli biblioqrafik mənbələr	Şəxsi biblioqrafik mənbələr	Cəmi (illər üzrə)
2001	7	3	7	17
2003	4	4	13	21
2004	4	4	11	19
2005	5	4	12	21
Cəmi	20	15	43	78

Cədvəldən də göründüyü kimi 2001-2005 ci illər ərzində (2002-ci il istisna olmaqla) nəşr olunan biblioqrafik İnformasiya mənbələri içərisində şəxsi biblioqrafik mənbələr üstünlük təşkil edir (Ümumi mənbələrin 55%-i). Bu da, əsasən, yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi Milli Elmlər Akademiyasının Mərkəzi Elmi Kitabxanasının fəaliyyətilə əlaqədardır. Bəhs olunan dövrdə AMEA MEK «Azərbaycanın elm və mədəniyyət xadimləri» seriyasından 22 adda şəxsi göstərici çap etdirib. Bunlara misal olaraq «H.Əhmədov», «A Daşdəmirov», «A.Rüstəmov», «Cəfər Qiyasi», «N.Tusi», «I.Həbibbəyli (2 hissəli)», «C.Məmmədquluzadə», «Hüseyn Cavid» və b. göstərmək olar.

Şəxsi biblioqrafik mənbələrdən danışarkən «Heydər Əliyev: Biblioqrafik məlumat kitabı» adlı göstəricini xüsusi qeyd etmək lazımdır. Bakı Dövlət Universiteti tərəfindən 2003-cü ildə yüksək poliqrafik səviyyədə çap olunan göstərici müasir Azərbaycan Respublikasının memarı və qurucusu olan Ümummilli Liderimiz cənab Heydər Əlirza oğlu Əliyevin 80 illik yubileyinə həsr olunmuşdur. Göstəricinin redaktoru BDU-nun rektoru, akademik Abel Məhərrəmov, tərtibçi-müəllifləri əməkdar elm xadimi, BDU-nun Kitabxanaşünaslıq kafedrasının müdiri, professor Abuzər Xələfov və Biblioqrafiyaşünaslıq kafedrasının baş müəllimi Solmaz Sadiqovadır(5).

Akademik Abel Məhərrəmov kitaba yazdığı «Azərbaycan intibahının böyük memarı» adlı ön sözdə Heydər Əliyev şəxsiyyəti haqqında obyektiv fikirlər söyləmiş, əsrin təxminən üçdən birini əhatə edən Heydər Əliyev erasını çox yüksək qiymətləndirmişdir. Biblioqrafiyaşünas alim professor Zöhrab Əliyevin qeyd etdiyi kimi «Heydər Əliyev: Biblioqrafik məlumat kitabı» universal xarakterli biblioqrafik İnformasiya mənbələri silsiləsinə aiddir. Yəni kitab biblioqrafik İnformasiya ilə yanaşı, elmi-publisistik İnformasiyanı da özündə birləşdirir və bu da onun İnformasiya potensialını gücləndirir(4).

Ümumilikdə, 544 mənbəni özündə birləşdirən məlumat kitabında «Dünyanın və Azərbaycanın görkəmli siyasətçiləri, elm və mədəniyyət xadimlərinin Heydər Əliyev haqqında fikirləri»nin də verilməsi diqqətəlayiqdir. Kitabın azərbaycan, rus və ingilis dillərində elektron diski də hazırlanmışdır.

Şəxsi biblioqrafik göstəricilərin nəşri, eyni zamanda, ayrı-ayrı müəssisələr tərəfindən də həyata keçirilmişdir. «Ozan» nəşriyyatı tərəfindən 2005-ci ildə çap olunan «Paşa Qəlbinur» (Tərtibçi: Eluca Atalı) adlı göstərici belə mənbələrdən biridir(8). Göstəricidə Azərbaycan Tibb Universitetinin Oftalmologiya kafedrasının müdiri, Oftalmologiya Akademiyasının həqiqi üzvü, şair Paşa İsmayıl oğlu Musayev-Qəlbinurun elmi və bədii kitabları, elmi məqalələri, ixtiraları, ictimai-siyasi məqalələri, dövrü mətbuatda çap olunmuş materiallar toplanmışdır. Göstəricidə, həmçinin, onun şerlərinə bəstələnmiş mahnılar, həyatı və yaradıcılığına həsr olunmuş müxtəlif janrlı incəsənət əsərləri barədə biblioqrafik məlumatlar sistemləşdirilmişdir.

Azərbaycanda biblioqrafik vəsaitlər sisteminin inkişaf istiqamətlərindən biri də ümumi xarakterli biblioqrafik mənbələrdir. Bu vəsaitlər sisteminin inkişafında M.F.Axundov adına Milli Kitabxanası mühüm yer tutur. Kitabxananın nəşr etdirdiyi mənbələr içərisində «Birillik Azərbaycan kitabıyyatı» ölkə üzrə nəşrlər haqqında biblioqrafik məlumat əldə etməyə imkan verir(1). Kitabxana tərəfindən tədqiqat dövründə 2001, 2003, 2004, 2005-ci illəri əhatə edən «Birillik Azərbaycan kitabıyyatı»nın elektron versiyası hazırlanmışdır. Burada materiallar aşağıdakı bölmələr üzrə qruplaşdırılmışdır(1):

- 0 - Ümumi şöbə
- 1 - Fəlsəfə elmləri. Psixologiya
- 2 - Din. Teologiya
- 3 – İctimai elmlər
- 5 – Riyaziyyat. Təbiət elmləri
- 6 – Tətbiqi elmlər. Tibb elmləri. Texnika
- 7 – İncəsənət. Dekorativ-tətbiqi incəsənət. Foto sənəti
- 8 – Dilçilik. Linqvistika. Bədii ədəbiyyat
- 9 – Coğrafiya. Tarix

Qeyd etmək lazımdır ki, 1960-cı ildən nəşr edilən «Birillik Azərbaycan kitabıyyatı» il ərzində dilindən, mövzusunda, janrından asılı olmayaraq respublikada nəşr olunan bütün kitablar barəsində tam biblioqrafik məlumat verir. «Birillik Azərbaycan

kitabiyatı»nda verilən yardımçı göstəricilər və statistik məlumatlar respublikada nəşr edilən kitab məhsulunun tərkibi barədə müxtəlif aspektli İnformasiya əldə etməyə imkan yaradır. Uzun illər ərzində kitabxanaçılar, biblioqraflar və ən müxtəlif tələbatçı qrupları tərəfindən geniş istifadə edilirdi. Həmin vəsaitə nəinki respublikamızda, həm də onun hüdudlarından kənar böyük tələbat var idi. Lakin vəsaitlər üçün materialların toplanması davam etsə də müxtəlif təşkilati və maliyyə çətinlikləri üzündən 1986-cı ildən etibarən həmin vəsaitin nəşri dayanmışdır. Belə bir vəziyyət həm respublikamızın kitabxanaçılarını və İnformasiya mütəxəssislərini, həm ziyalıları və həm də geniş tələbatçı kütlələrini ciddi narahat edirdi.

80-ci illərin sonlarından Azərbaycan Dövlət Kitab Palatasının fəaliyyəti xeyli məhdudlaşdığından və 1999-cu ildə Milli Məclis tərəfindən qəbul edilən «Kitabxana işi haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanunu ilə ölkə ərazisində dərc olunan çap məhsullarının dövlət uçotunu aparmaq və arxiv fondunu yaratmaq Milli Kitabxanaya həvalə olunduğundan bu iş dayandırılmışdı.

Lakin «Milli kitabxana» statusu hələlik heç bir kitabxanaya verilmədiyindən bir neçə il bu vacib iş aparılmırdı.

2004-cü ildə M.F.Axundov adına Dövlət Kitabxanasına «Milli Kitabxana» statusu verildikdən sonra Milli biblioqrafiya vəsaitlərinin nəşri işi yenidən gündəmə gəldi və bu ilin iyununda 1990-cı ilə aid ilk buraxılış uzun fasilədən sonra işıq üzü gördü. Bir qədər sonra isə 1991-ci ilə aid ikinci buraxılış çap olundu.

«Birillik Azərbaycan kitabiyatı»nın 2004-cü ilə aid buraxılışı Azərbaycan Milli Kitabxanası tərəfindən bu qismdən dərc olunan beşinci vəsaitdir. Bu buraxılış üçün materialların toplanmasında Milli Kitabxananın mütəxəssisləri ilə yanaşı, elmi kitabxanaların və bir sıra nəşriyyatların və universitetlərin kitabxanalarının mütəxəssisləri iştirak etmişlər.

Burada 2004-cü ildə Azərbaycan Respublikasının ərazisində nəşr edilmiş 2203 kitab və kitabça barəsində biblioqrafik İnformasiya öz əksini tapmışdır. Biblioqrafik təsvirlər QOST 7.1-2003 «Biblioqrafik yazı. Biblioqrafik təsvir. Ümumi tələbat və tərtibat qaydaları» əsasında tərtib edilmişdir.

Vəsaitin sonunda oxucuların ondan istifadəsini asanlaşdırmaq məqsədilə köməkçi aparat-həm azərbaycan, həm də rus dillərində müəlliflərin əlifba göstəricisi və vəsaitdə sərlovhə üzrə təsvir olunmuş əsərlin sərlovhəsinin əlifba göstəricisi verilmişdir.

«Birillik Azərbaycan kitabiyatı»nın 2004-cü il buraxılışı M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının təcrübəli mütəxəssisləri tərəfindən çapa hazırlanmışdır. Bu buraxılışın çapa hazırlanması işində Milli Elmlər Akademiyasının Mərkəzi Elmi Kitabxanasının, BDU-nun Elmi Kitabxanasının, İqtisad Universitetinin, Tibb Universitetinin elmi kitabxanalarının və bir sıra universitetlərin kitabxanalarının mütəxəssisləri də yaxından iştirak etmişlər.

Ümumi xarakterli bibliografik mənbələrdən danışarkən «Azərbaycan, Rusiya və başqa MDB ölkələrində nəşr olunan kitabların kataloqu», «Yayım assosiasiyası» və s. qeyd etmək olar.

Bəhs edilən dövrdə bibliografik fəaliyyətin inkişaf istiqamətlərindən biri də sahəvi-mövzu xarakterli bibliografik mənbələrdir. Belə mənbələrə misal olaraq «Qarabağ», «Xəzər dənizi və neft», «Elmin qızıl fondu» kataloqu, «Azərbaycan bayraqları», «Azərbaycan generalları», «Azərbaycanda fəaliyyət göstərən qeyri hökumət əlil təşkilatlarının kataloqu», «Gender Azərbaycan dövrü mətbuatında», eləcə də rus dilində «Bibliograficheskiy ukazatel'g zahihennix dissertaüiy po akuşerstvu i qinekoloqii za 1929-1999 qodı» göstəricilərini göstərmək olar.

Bu göstəricilər sırasında 2004-cü ildə A.Xəlilov tərəfindən tərtib olunmuş «Qarabağ» göstəricisinin də adını qeyd etmək yerinə düşər(7). Qarabağın tarixinə, mədəniyyətinə, iqtisadiyyatına, kənd təsərrüfatına, mineral ehtiyatlarına və s. aid 2001-ci ilə qədər mövcud olan külli miqdarda elmi tədqiqat işləri, kitablar və məqalələr haqqında bibliografik məlumatı əhatə edir. Əlbəttə, Qarabağla əlaqədar materialların hamısını bibliografik təsbit etmək asan deyildir və buna görə də tərtibçi ən vacib və dəyərli materialları seçməli, daha çox iri həcmli məqalələrə üstünlük verməli, sonralar dəyişdirilmiş toponimlərin orijinal mənbələrdə qeydə alınmış əvvəlki variantlarını təqdim etməyə məcbur olmuşdur. Göstəricidə bütövlükdə 5156 adda sənədin bibliografik təsviri əhatə olunub. Bunlardan 2719-u azərbaycan, 2437-i rus dilində olan materiallardır. Göstəricidə hər iki bölmənin sonunda ixtisarlara siyahısı

verilmişdir. Yeri gəlmişkən, onu da qeyd edək ki, göstəricidən istifadəni asanlaşdırmaq məqsədilə heç bir yardımçı aparat tərtib olunmamışdır.

Beləliklə, 2001-2005-ci illərdə Azərbaycanda biblioqrafik fəaliyyətin təhilini yekunlaşdıraraq belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, müasir dövrdə Azərbaycanda biblioqrafik fəaliyyətin dinamik inkişafı təmin edilmiş, istər ümumi, istər sahəvi və istərsə də şəxsi biblioqrafik mənbələr həm kəmiyyət, həm də keyfiyyət baxımından intensiv inkişaf etmişdir. Biblioqrafik fəaliyyətin inkişafı ilə bağlı M.F.Axundov adına Milli Kitabxana, AMEA MEK-sı, BDU-nun Elmi Kitabxanası və s. bu kimi iri elmi müəssisələrin fəaliyyətilə yanaşı, ayrı-ayrı nəşriyyatlar, eləcə də görkəmli alim və mütəxəssislərin fəaliyyətini də xüsusi qeyd etmək lazımdır.

Ədəbiyyat:

1. *Birillik Azərbaycan kitabıyyatı: 2001-2005-ci illər üzrə elektron versiyalar*

2. Əliyev, Z.H. *Azərbaycanda biblioqrafik fəaliyyətin bəzi təşkili məsələləri//Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya: elmi-nəzəri və təcrübi jurnal.*-2003.-№1.-S.63-77.

3. Əliyev, Z.H. *Azərbaycan biblioqrafiyasının tarixi.*-B.:BUN,2007.-185s.

4. Əliyev Z.H., İsmayilov N.I. *Azərbaycan biblioqrafiyasını zənginləşdirən dəyərli töhfə: Dünyanın görkəmli dövlət xadimləri//Respublika.*-2003.-13 iyun.-S.1-2.

5. *Heydər Əliyev: Biblioqrafik məlumat kitabı (Heydər Əliyevin 80 illik yubileyinə həsr edilir)/Tərt.A.A.Xələfov, S.A.Sadiqova; Red. və ön sözün müəllifi A.M.Məhərrəmov.*-B.:BDU,2003.-434s.- («Dünyanın görkəmli dövlət xadimləri»).

6. *Xəzər dənizi və neft (1954-2002): Biblioqrafik göstərici/Tərt.N.I.İsmayilov; Red.L.V.Hüseynov.*-B.:Mütərcim,2003.- 47s.

7. *Qarabağ: Biblioqrafiya/Tərt.A.C.Xəlilov; Topl.D.X.Xəlilov; Elmi red.M.M.Adilov; Red.V.Quliyev; AMEA, M.Füzuli ad. Əlyazmalar İn-tu.*-B.:Şuşa,2004.-398s.

8. *Paşa Qəlbinur: Biblioqrafik göstərici/Tərt.E.Atalı; Elmi red.Ə.Məmmədov; Red.S.Əkbərov.*-2-ci nəşr.-B.:Mars-Print, 2005.-401s.

*Надир Исмаилов
Айнура Джафарова*

*Некоторые вопросы развития библиографической
деятельности в Азербайджане*

РЕЗЮМЕ

В статье рассмотрена проблема развития библиографической деятельности в Азербайджане в период 2001-2005 гг. Анализируются основные направления развития библиографических ресурсов.

*Nadir Ismayilov
Aynura Jafarova*

*Some questions of development of
bibliographic activity in Azerbaijan*

SUMMARY

In this article surveyed the problem of development of bibliographic activity in Azerbaijan during 2001-2005 years. In the article is analyzed the basic directions of development of bibliographic resources.